

קורס: מאדינה ועמארה: ארכיון אדריכלות ערבית
הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, טכניון
בתמיכת החממה החברתית בטכניון
סמסטר: אביב 2019

מסא: أرشيف العمارة والمدينة العربيّة

كلية الهندسة المعماريّة وتخطيط المدن، التخنيون

بدعم الدّفيئة الاجتماعيّة في التخنيون

الفصل الأكاديمي: ربيع 2019

הרצאה והנחיה	אדר' רות ליברטי-שלו
תרגול ועריכה	אדר' שאדן חאמד אדר' ג'וד ג'באלי
محاضرة وإرشاد	المهندسة المعماريّة روت ليبرتي-شاليف
مساعدة تدريس وتحرير المواد	المهندسة المعماريّة شادن حامد المهندسة المعماريّة جود جبالي
עבודה	"גבול מדומיין"
סטודנטים/יות	דימה עבדו, רנאד דיב
תרגום לערבית	דאר לילא הוצאה לאור
وظيفة	"الحد المتخيّل"
طلاب/طالبات	ديمة عبدو، رناد ديب
ترجمة للعربية	دار ليلي للنشر والترجمة

الحد المتخيّل - גבול מדומיין

ديمة عبدو, رناد ديب // דימה עבדו , רנאד דיב

مساقف: أرشيف العمارة والمدينة العربية
קורס: ארכיון אדריכלות ערבית: מאדינה ועמארה

2018-2019

תוכן עניינים

2	תוכן עניינים
3	תקציר
4	סוגיה ושאלת מחקר
5	פרק 1: סקירה היסטורית
6	תולדות העיר חיפה
8	חומות העיר ההיסטורית
9	התפתחות שכונת ואדי סאליב
9	
11	פרק 2: התפתחות הרחוב
12	הרחוב כדרך מבוצרת
13	הרחוב אחרי נפילת החומות
15	הרחוב של היום - הגבול של העבר
16	פרק 3: הרחוב כחומה מדומה
17	הקשר עירוני
18	חזיתות הרחוב
19	ניתוח ומסקנות
22	סיכום
23	ביבליוגרפיה
24	נספחים

תקציר

תרחישים רבים באמצע המאה הקודמת היו חלק משינויים שהשפיעו על חיי החברה היום בארץ. אחד התרחישים הבולטים זה היה הקמת המדינה: מדינת ישראל. בשנת 1948 ואחרי סיום תקופת שלטון המנדט הבריטי בארץ פלסטין, הוקמה מדינת ישראל על אדמת היישובים הערבים שנכחו עד אז, כך שחלק גדול מהיישובים נהרסו ותשוביהם פונו. עיר חיפה הייתה אחת מבין היישובים האלה, שעברו את התרחיש הטרגי של העם הפלסטיני- הנכבה. חיפה לפני הקמת המדינה הייתה עיר שהתאפיינה בהתפתחות אורבניזם ערבי פלסטיני בארץ פלסטין, התפתחות שתרמה בהגדרת התרבות והמורשת של העם הפלסטיני בעיר, ולרוב היא בלטה בבנייה. העיר התמקמה באזורים שונים לאורך השנים, כך שבכל תקופת שלטון היא הוקמה מחדש. העיר שהוקמה בתקופת דאהר אלעומר (תקופת השלטון העות'מני) היא העיר שנבנתה בתחום החומות של חיפה וממנה התפתחו שכונות חיפה שחלקן נשאר עד היום. אחת השכונות שהתפתחה מחוץ לתחום החומות הייתה שכונת אלבורג', שכונה שהתמקמה על גבול החומה המערבית של העיר. רחוב 'סטנטון' או רחוב 'אלבורג' הוא הרחוב שעובר סמוך לחומה והפריד בין העיר בתחום החומות לשכונת אלבורג' שהתפתחה מערבה. לאורך המחקר, ניסינו לזהות את מאפייני הרחוב לאורך תקופות שנות מאז הקמת השכונה מחוץ לחומות עד ימינו ולתעד את השינויים שעברו על חזיתות הרחוב, כך שדרך שינויים אלו הצלחנו להסיק מסקנות עבור ההשפעה שקיבל הרחוב עבור תפקידו כגבול מדומה אחרי שתפקד כגבול פיזי לאורך שנים רבות. המחקר התמקד במקטע הדרומי של הרחוב שממוקם היום בשכונת ואדי סאליב וידוע בשם שיבת ציון/ואדי סאליב.

סוגיה ושאלת מחקר

איך רחוב שעמדה במקומו חומה פיזית, מהווה היום גבול מדומה?

רחובות בעיר לרוב מוגדרים ומתאפיינים לפי החזיתות העומדות בכל צד מצדדי הרחוב. לאורך הזמן ועקב תרחישים פוליטיים כלכליים וחברתיים חזיתות אלו עוברות שינויים רבים: שיפוץ, הריסה, הוספה, הרחקה, בנייה מחדש ועוד. רחוב שיבת ציון נחשב לרחוב בעל חזיתות שהשתנו בתדירות גבוהה מתקופת השלטון העות'מני עד ימינו וזאת עקב התרחישים ההיסטוריים שפעלו בעיצוב עירוניות הרחוב מחדש בתוך העיר. ניתן למיין את התרחישים ההיסטוריים לפי תקופות שלטון, ודרך זאת ניתן להבין את ההשלכות עבור הרחוב. למשל, בתקופת השלטון העות'מני עמד הרחוב ליד החומה המערבית של העיר חיפה של דאהר אלעומר, אך אחרי נפילת החומה, חזית הרחוב המזרחית כבר קיבלה צורה שונה לחלוטין וכך השפיעה על תפקוד הרחוב ושינוי מעמדו. הרחוב הפך מהיותו רחוב שלוי שעובר מחוץ לעיר אל רחוב שמקשר את העיר עם העולם החיצוני לאורך גבולה המערבי. רחוב זה הופך לרחוב שמוביל אל שכונות חדשות מחוץ לגבול החומות. כיום, הרחוב עומד עם חזית בעלת מספר בניינים צמודים אחד ליד השני אשר נבנו בתחילת המאה ה-20 (תקופת השלטון העות'מני) ועברו שיפוץ חזיתות עם תוספות בנייה. החזית השנייה של הרחוב מאופיינת בבניין אחד מסיבי: היכל בית המשפט. בניין שעומד אחרי יותר ממאה שנה במקום החומה, יחד עם זאת הוא עדיין מזכיר אותה ופעול בהפרדה מסוימת לא רק במובן הפיזי של הבנייה עצמה, אלה גם במובן התפקודי, הגאוגרפי והפוליטי של חזית הרחוב השנייה. מטרת המחקר היא לענות על השאלה: איך רחוב שעמדה במקומו חומה פיזית מהווה היום גבול מדומה?

דימוי זה גרם לנו לחפש את הקשר שיכול לנבוע מהבנייה ההיסטורית של החומה שעמדה והגדירה לרחוב תפקיד מסוים לבין שימור תפקוד זה במובנים יותר רלוונטיים למאה ה-21. כדי לקשר בין התרחישים לאורך השנים ולבדור את התפתחות הרחוב, התחלנו עם תיעוד מקדים שמטרתו לרכז את החומר ההיסטורי, האדריכלי והסטטוטורי הרלוונטיים לרחוב. דרכם נבדוק לאורך השנים איך רחוב שיבת ציון שעומד במקום החומה ההיסטורית תפקד והגיב לסביבה. דרך תיעוד זה אנו אוספים מידע על השכונה שבה ממוקם הרחוב ומתמקדים בחיפוש אחרי השינויים שעברו שתי חזיתותיו, כל שחזיתות אלו הם חלק ממערך עירוני אשר כל צד עמד כחלק משכונה שונה מהשנייה. ההשוואה בין שתי הדפנות נעשית על ידי פירוק הרבדים השונים של כל חזית, הן מבחינה מרקמית והן מבחינת ייעוד (פרוגרמה). תרחישים היסטוריים הם מוקד עניין במחקר וזאת בשל השפעתם על עתיד הרחוב והאופן שבו מגיב לסביבה הבנויה שקשורה בסופו של דבר אל המורשת הבנויה של העם הפלסטיני בעיר חיפה.

01

סקירה היסטורית

תולדות העיר חיפה
חומות העיר ההיסטוריות
התפתחות שכונת ואדי סאליב

תודלות העיר חיפה

1761

ההתיישבות הראשונה בחיפה הייתה לאורך החוף באזור בת גלים של היום. בתקופה העות'מנית, דאהר אלעומר כובש את העיר חיפה ומקים עיר חדשה שאחר כך תקבל את השם "חיפה אלג'ד'ידה" (חיפה החדשה בערבית). דאהר אלעומר מחליט לבנות חומות סביב העיר חיפה כדי להגן עליה מפני אויבים. על ידי בניית עיר מוקפת חומה ומצודה על מדרון הכרמל, יכול היה דאהר אלעומר להגן עליה ועל תושביה שהתפרנסו מדייג, מסחר עם הפיראטים ומשטחים חקלאיים שגידלו בהם דגנים, כותנה, ירקות ועצי פרי. מאז הקמתה, היא היוותה מקור, להתפתחות אורבנית בעיר חיפה. לחומות אלה היו שני שערים: שער עכו (מזרח) ושער יפו (מערב). דאהר אלעומר מקים נמל חיפה והעיר מתחילה לצמוח ולהתפתח. בשנת 1799 נכבשה העיר בידי צבא נפוליאון ושימשה כמפקדתו העורפית בניסיונו לכבוש את עכו. לאחר נסיגתו של נפוליאון חזרה העיר לשליטתו של אל-ג'זאר פאשא, ולאחר מותו עברה העיר לשליטתו של סולימאן פאשא ירשו.

מבט אל חיפה אלג'ד'ידה מוקפת בחומות ומצודת אלבורג' במעלה ההר - 1801. מקור: מפת אוסף המוזיאון הימי הלאומי

1831

נכבשה חיפה על ידי הצבא המצרי, בפיקודו של אבראהים פאשה. בתקופה זו מתחילה חיפה לעלות בחשיבותה על עכו. ומרחיב המסדר הכרמלית והטמפלרים. במהלך שלטונו הצפיפות הולכת וגדלה בחיפה, התושבים מתחילים לפרוץ את החומות בהדרגה לכל עבר. עם זאת, עד לראשית שנות העשרים של המאה העשרים, נותר המרכז המסחרי של העיר בתחום החומות. הבתים הראשונים הופיעו במדרון הבורג' בדרך למצודת השלום של דאהר אל עומר - בורג' א-סלאם (רחוב מעלה השחרור היום). והרובע הנוצרי נבנה לאורך הדרך למנזר (רחוב אלנבי היום).

Haifa_1875 Palestine Exploration Fund. Quarterly Statement for 1875. Page 90

1860

החלה חיפה להתפשט בהדרגתיות מחוץ לחומות מכיוון שענף התעשייה מתחיל להתפתח בעיר ולתושבים. הפריצה מהחומות הייתה לשני כיוונים: צפון מערב, כך שבכיוון זה גלשו הנוצרים לכיוון ואדי ניסנאס, התאכלסו שם ובנו כנסיות ומוסדות חינוך. היהודים והמוסלמים גלשו לכיוון דרום מזרח לשכונות ואדי סאליב, ארד בילאן, חליסה וארד-אליהוד.

חומות העיר ההיסטוריות

מה שאפיין את חיפה בתקופת שלטון דאהר אל-עומר הייתה החומה שתחמה את העיר והגנה עליה. לפי מפות מיפוי היסטוריות של חיפה, ניתן לזהות את גבולות החומה. שטחה של העיר שבין החומות היה כ-125 דונם. בחומה היו שני שערים (כרמל 1977: 55), השער המערבי (שער יפו) שהתמקם סמוך לכיכר אל ח'מרה והשער המזרחי שהתמקם סמוך למסגד הקטן (שער עכו). בין שני השערים חיברה דרך שחצתה את העיר (רחוב נתנזון כיום) שאורכה היה כ-470 מטר (יזבק 1998: 153). להריסת החומה בסוף המאה ה-19 היתה השפעה משמעותית על התרחבות והתפתחות המרחב העירוני בעיר. למרות ההגירה ההדרגתית אל חוץ החומות, היה ניתן להבחין בהרבה שינויים שנגרמו עקב הריסת החומות, כך למשל ההגירה מתוך הרובע המוסלמי מזרח גרם להתפתחות שכונה שבה רוב האוכלוסייה היו מוסלמים. בדומה לשכונת הנוצרים ואדי ניסנאס שהתמקמותה הגיורגפית היתה מושפעת מהתמקמות האוכלוסייה הנוצרית במערב העיר.

נספח 1

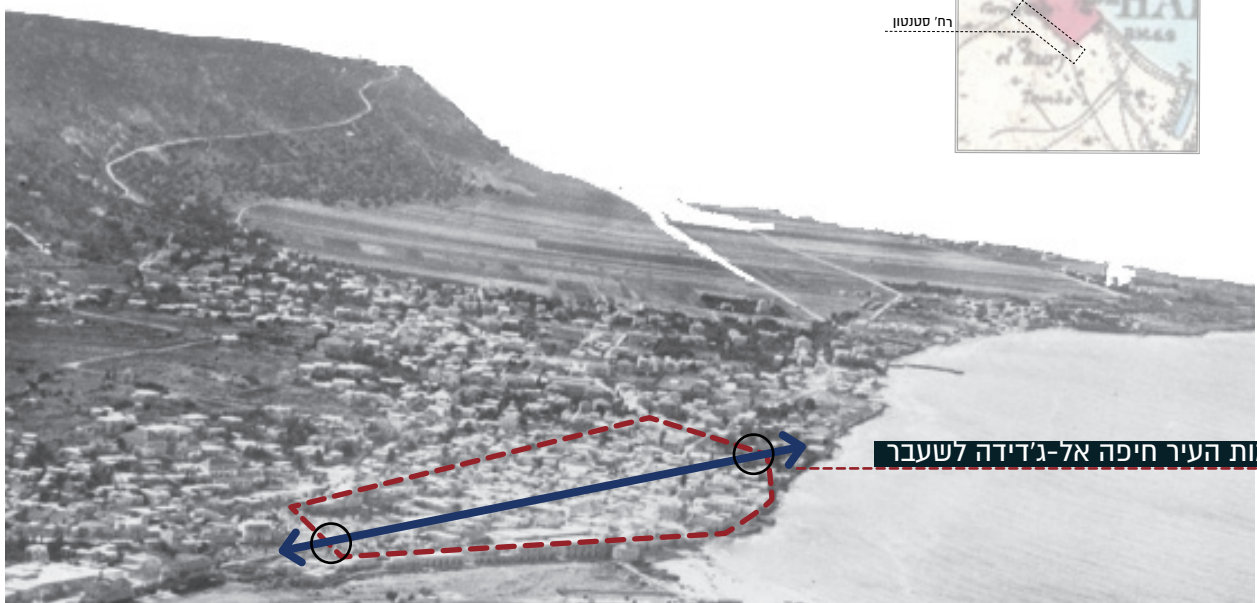
מפה של חיפה 2019 איפה ששכן קו החומה - רח' שיבת ציון- ואדי סאליב (רחוב סטאנטון).
מקור: של עיריית חיפה GIS תצ'א עדכנית מתוך אתר

מקור: מפת הקרן לחקר ארץ ישראל

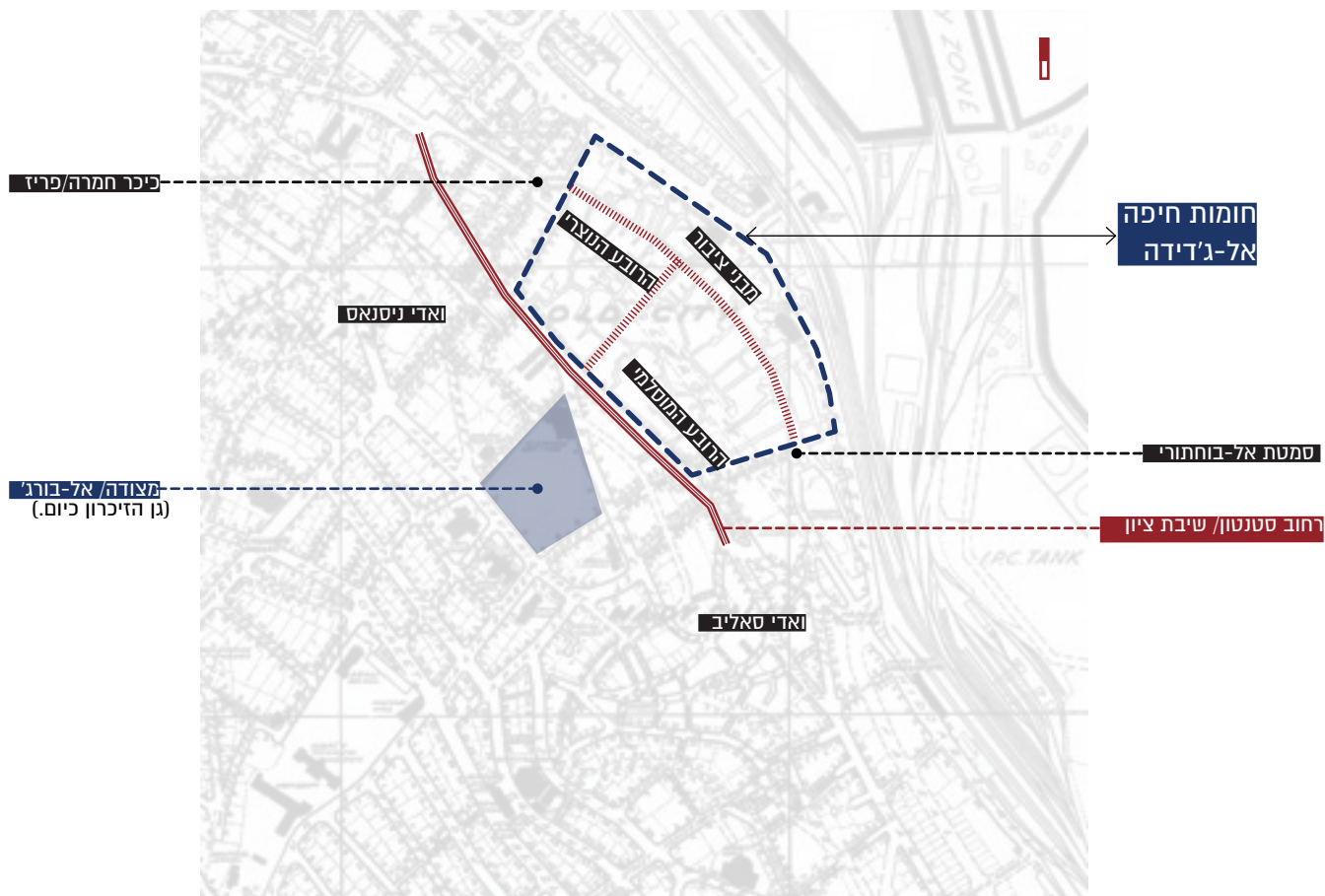
רח' סטאנטון

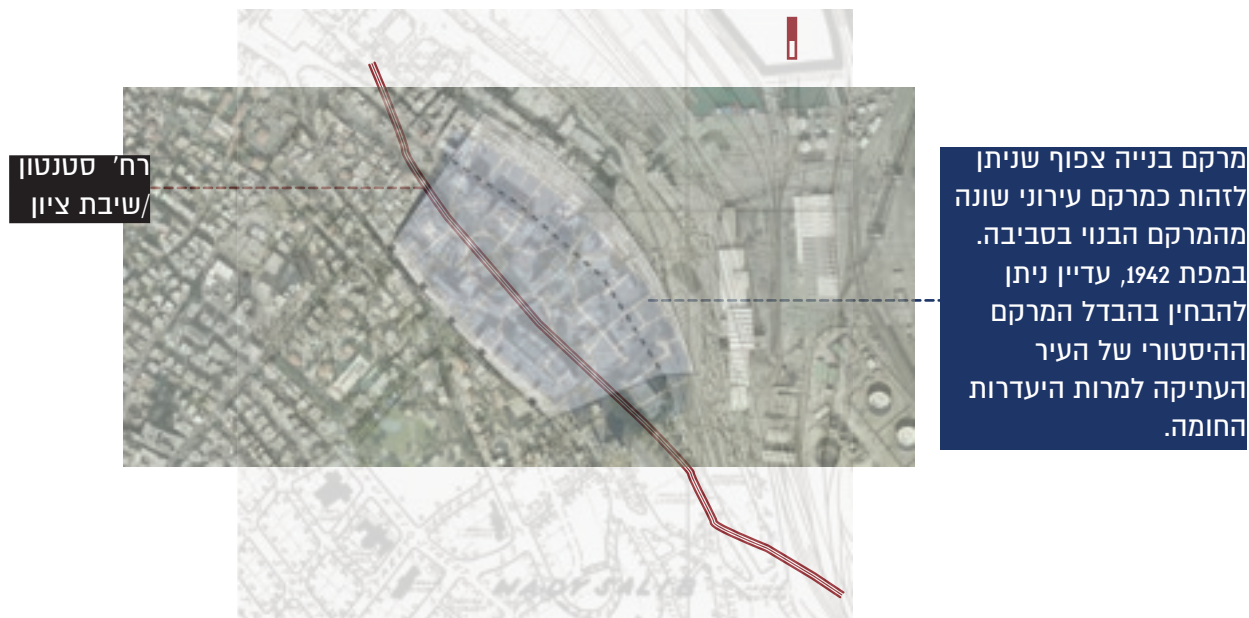
חומות העיר חיפה אל-ג'דידה לשעבר

First World War, 1914–1918 : Ottoman Empire Palestine North Palestine, Haifa
Source:australian war memorial

מפת חיפה 1942, ארכיון המדינה

התפתחות שכונת ואדי סאליב

1891

בתקופה זאת נהרסת חומות העיר שנבנה על ידי שאהר אל-עומר, ובשנת 1891 נבנתה השכונה היהודית הראשונה, מחוץ לחומות, שאז קראו לה "ארד אל יהוד", ובמקביל התפתחה שכונה ערבית מוסלמית צמודה אליה בשם שכונת אלבורג' שקיבלה את השם ואדי סאליב אחרי שהתאחדו שתי השכונות: אלבורג' וואדי סאליב.

תחנת הרכבת החיג'אזית מזרח, שכונת ואדי סאליב ברקע, 1905
באדיבות מוזיאון הרכבת

1905

בשנת 1905 נחנכה תחנת חיפה מזרח כחלק ממסילת הרכבת החיג'אזית שנבנתה על ידי העות'מנים. העיר חיפה מקבלת מעמד בינלאומי ובכך היא מתחברת לעוד מדינות והופכת למוקד מסחרי חשוב. חיפה מושכת מהגרים מלבנון, סוריה ועיראק אליה. ובכך נהיה ביקוש לבתי מגורים, בתי עסק ומבני ציבור.

רחוב סטנטון/ שיבת ציון

רחוב סטנטון/ שיבת ציון

"חיפה אל ג'דידה": רבעיה של העיר והקהילה היהודית.
מאת תמיר גורן ויאיר ספרן.

1938-1945

בסוף שנות ה-30 נוצר רצף של בנייה בין ארד אל יהוד לבין שכונת ואדי סאליב והדר כרמל. מאורעות אלימים גורמים לנטישתה של שכונת ארד אל יהוד ובמקביל שכונת ואדי סאליב מתרחבת. בשנת 1945 השכונה ממשיכה להתרחב כמו שאר השכונות מסביבה.

1948-1950

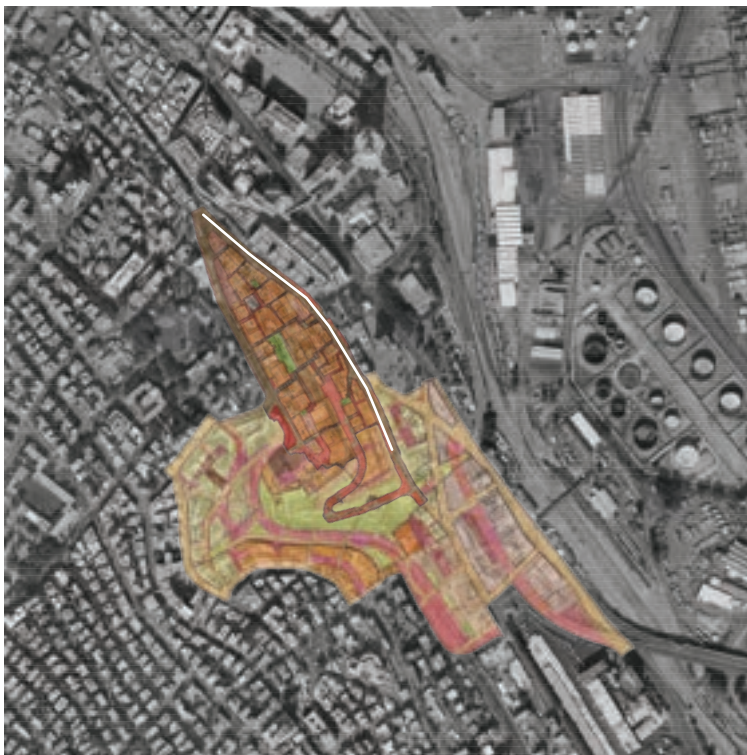
בשנת 1948 מתחילה המלחמה בין הכוחות הצבא היהודי לבין כוחות צבא מדינות הערב והעם הפלסטיני. כתוצאה מהכיבוש, תושבים פלסטיניים פונו מבתיהם והבתים הריקים אוכלסו על ידי עולים חדשים מצפון אפריקה, רומניה וספרד. השלטון הישראלי מייצר רצף בין הדר הכרמל והעיר, ומייצר נתק בין האזורים הערביים (ואדי נסנאס, ואדי סאליב וחליסה). בשכונה מתחיל להיות מצוקת דיור בשל הצפיפות הגבוהה. מה שגם גרם לבריונות והתפרעות על רקע תחושת קיפוח כללי.

רחוב שיבת ציון בין העיר העתיקה לשכונת ואדי סאליב / 1936
מקור: מחלקת השימור העירונית חיפה

1960 עד ימינו

צפיפות מאוד גבוהה בשכונת ואדי סאליב גרמה להתפרעויות ובריונות, על רקע תחושת קיפוח כלכלי וחברתי. בשנת 1959 התושבים העמידו את תשכולם מהממסד דרך מחאות חברתיות. מחאות חברתיות 1959 גרמו בסוף לפינוי של התושבים החדשים בין השנים 1962 עד 1970. הבתים המאופיינים בבנייה הערבית הפלסטינית המסורתית נאטמו באבני בניין כדי למנוע פלישות, וחלק גדול מהבניינים נהרסו. בתחילת שנות ה-80 הוחלט להקים רובע אומנים בתוך שרידי השכונה, בה מופיע רחוב שיבת ציון כרחוב ראשי שמקשר בין צפון הרובע אל הדרום. התכנית לא התממשה והוחלט על תכנית שנייה סמוכה לתכנית הקודמת שגם היא לא התממשה וכך נשארה שכונת ואדי סאליב נטושה.

רחוב שיבת ציון מופיע בתכנית 'רובע האמנים' עבור שכונת ואדי סאליב

התפתחות הרחוב

02

הרחוב כדרך מבוצרת
הרחוב אחרי נפילת החומות
הרחוב של היום - הגבול של העבר

הרחוב כדרך מבוצרת

מפת חיפה 1894/ ארכיון ההיסטוריה-הספרייה המרכזית- טכניון

1894

רחוב שיבת ציון מופיע בפעם הראשונה במסמך תיעודי במפת חיפה בשנת 1894. הרחוב בזמנו קיבל את השם רחוב אל-בורג' בשל היותו מקביל לצמדות רלבורג' שהשקיפה על העיר בתחום החומות. לרחוב לא הייתה משמעות תפקודית מכיוון שדרך מקבילה אליו שקישרה בין שני שערי החומות הייתה הדרך המרכזית בעיר.

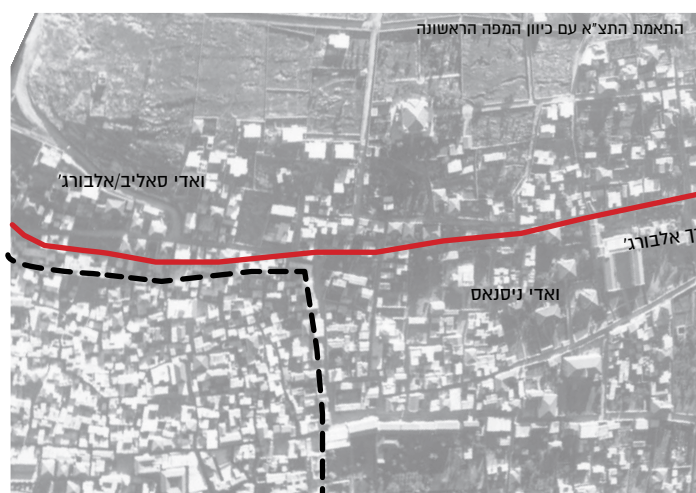
הגדלת אזור העיר העתיקה- רחוב שיבת ציון מופיע כדרך אחורית צמוד לחומה המזרחית של העיר

הרחוב אחרי נפילת החומות

1900

אחרי שנפלו חומות העיר, שכונות צמודות לעיר העתיקה מתחילות להתפתח וניתן לראות שרחוב אלבורג' מושפע מהתפתחות זו. הרחוב מתרחב ומתארך יחד עם בניית שכונת ואדי סאליב דרומה ושכונת ואדי ניסנאס צפונה. הרחוב מתחיל לקבל מעמד יותר גבוה בשל היותו קו תפר בין השכונות החדשות מחוץ לתחום החומות אל העיר העתיקה בתוך החומות.

תצלום אוויר חיפה 1900/ ארכיון המפות ע"ש לאור - הספרייה הלאומית

1918

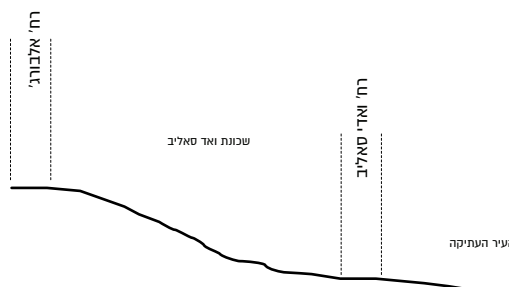
אחרי תום מלחמת העולם הראשונה, מסתיימת תקופת השלטון העות'מני ומתחילה תקופת שלטון המנדט הבריטי. רחוב אלבורג' מקבל שם חדש: סטנטון. הרחוב מופיע בתצלום אוויר של העיר חיפה על ידי הצבא הבריטי. דרך תצלום אוויר זה ניתן לזהות את שהרחוב מהווה קו דמיוני של הפרדה בין מרקם העיר העתיקה הצפוף לשכונות המתפתחות על רכס ההר. אחרי נפילת החומה הרחוב יורש את תפקיד החומה ההיסטורית של העיר העתיקה ועובד בהפרדה מרקמית שפעם החומה פעלה בה.

תצלום אוויר חיפה 1918/ ארכיון המפות ע"ש לאור - הספרייה הלאומית

1935

באמצע שנות ה-30 של המאה הקודמת שכונות העיר חיפה מתפתחות, מתרחבות ומצטופפות. שכונת ואדי סאליב דרומה לעיר העתיקה מצטופפות בין שני הרחובות: רח' אלבורג' ורח' ואדי סאליב (המשכו של רחוב סטנטון).

חתך טופוגרפיה של שכונת ואדי סאליב בו מופיע רחוב ואדי סאליב (שיבת ציון כיום) כגבולה המזרחי של השכונה.

רחוב שיבת ציון בין העיר העתיקה לשכונת ואדי סאליב / 1936
מקור: מחלקת השימור העירונית חיפה

בעקבות התפתחות יחסי המסחר עם אירופה גבר קצב הייבוא של חומרי הבנייה והטביע את חותמו בשוק. בתכנית פיתוח שאושרה שנת 1935 רואים הבדל משמעותי בפרוגרמה שנמצאת משני צדי הרחוב. את בתי המגורים מצד העיר העתיקה (מופיעים עם שמות המשפחה של מי ששכן בהם) לעומת הצד השני שלפי התכנית יועד לפרוגרמה מסחרית. כאן ניתן לזהות את תפקודו של הרחוב כתוֹך וגבול המפריד בין שתי פרוגרמות: מגורים ומסחר.

ייעודי קרקע עבור שכונת ואדי סאליב, 1935.
מקור: אתר ההנדסה עיריית חיפה

הרחוב של היום הגבול של העבר

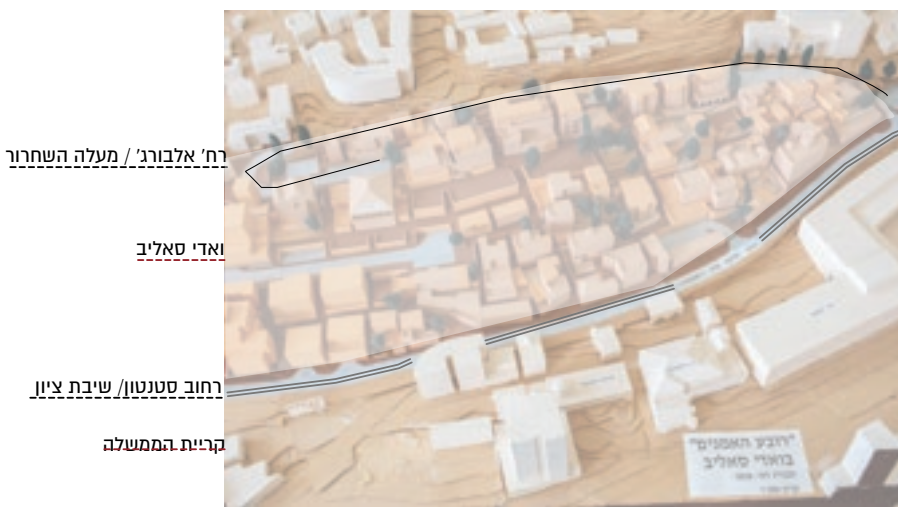

1948

אחרי מלחמת 48, שכונת ואדי סאליב מתפנה מתושביה הפלסטיניים ובמקומם מתגוררים העולים החדשים. עשור לאחר מכן, התנאים שבשכונה מתדרדרים והעולים החדשים פונו לשכונות יותר טובות. כך, השכונה הופכת לרצועה עירונית מוזנחת והרחוב מאבד את ערכו העירוני והופך לדרך חשוכה ומוזנחת.

1985

במהלך שנות ה-80 התגבשה תכנית שימור שעסקה בהקמת רובע אמנים בשכונת ואדי סאליב הנטושה, אך היא לא מומשה. בתכנית זו הרחוב חוזר להופיע כדרך מרכזית לרובע במיוחד בגלל היעדרות של כבישים שעוברים בלב הרובע.

יוצר המודל: ואליד כרכבי, צילום: אורית סימן טוב

2004

השלמת בניין היכל בית המשפט שעומד מצדו המזרחי של הרחוב. נקודת תפנית בתהליך התפתחות הרחוב. בזמן שהיה שיווי משקל בין שני צדדיו של הרחוב היותם שרידים של שכונות היסטוריות בעיר, בניין אחד מגדיר את זהותו של הרחוב מחדש וגורם לו להיראות, לתפקד ולהגיב אחרת לסביבה. רחוב שיבת ציון/ואדי סאליב מעלה קונפליקט היסטורי פוליטי ואפילו לאומני. הרחוב ושוב אחרי מאה שנה עובר ליד 'חומה', אך הפעם היא שונה במשמעותה ותפקידה.

היכל בית המשפט בחיפה מול שרידי שכונת ואדי סאליב, 2004. מקור: חיוטין אדריכלים

הרחוב כחומה מדומה

03

הקשר עירוני
חזיתות הרחוב
ניתוח ומסקנות

חזיתות הרחוב

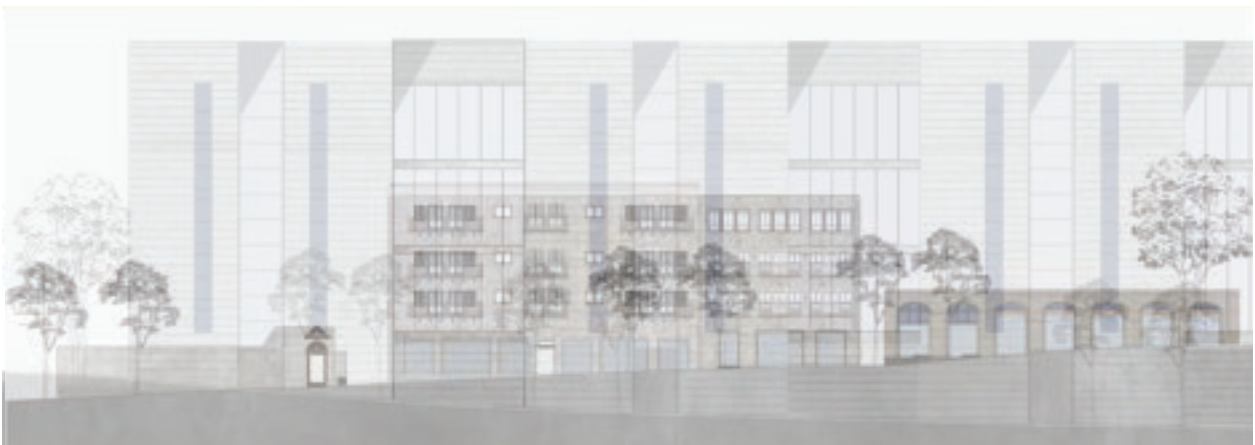
אחרי שנבחר מקטע מהרחוב (המקטע הצפוני), החלטנו לתעד את שתי החזיות של הרחוב כי מבחינתנו, חקירת הרחוב התמקדה בהבנת התפתחות שתי השכונות המקבילות לרחוב. דרך תיעוד הרחוב הצלחנו להראות שהרחוב היום איננו שווה משקל בשתי חזיתותיו, כך שהחזית המזרחית מורכבת מ בניין אחד שלם לעומת החזית המקבילה שמורכבת ממספר מבנים בעלי טיפוס וסגנוני בנייה שונים אחד מהשני.

חזית רחוב מגורים ועסקים : מבט מרחוב שיבת ציון לכיוון מערב

חזית בית המשפט : מבט מרחוב שיבת ציון לכיוון מזרח

סופרפוזיציה כפעולת ניתוח ראשונה עבור חזיות הרחוב.

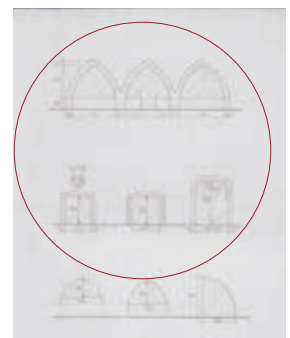

ניתוח ומסקנות

חזית מערבית

החזית המערבית של הרחוב היא החזית שעוד המבנים שלה שרדו אחרי מלחמת 48 ואחרי ההרס של השכונה בשנות ה 70. מבנים אלה שופצו וטופלו מחדש ובכל זאת הפרטים הקטנים שאפיינו את סגנון הבנייה שלהם עדיין מופיע עד היום. ניתן לראות שחזית זו היא חזית עשירה עם סוגי פתחים שונים שמצביעים עבור התקופה בה נבנה הבניין.

- מסחר
- מגורים
- משרדים
- מגורים נטוש

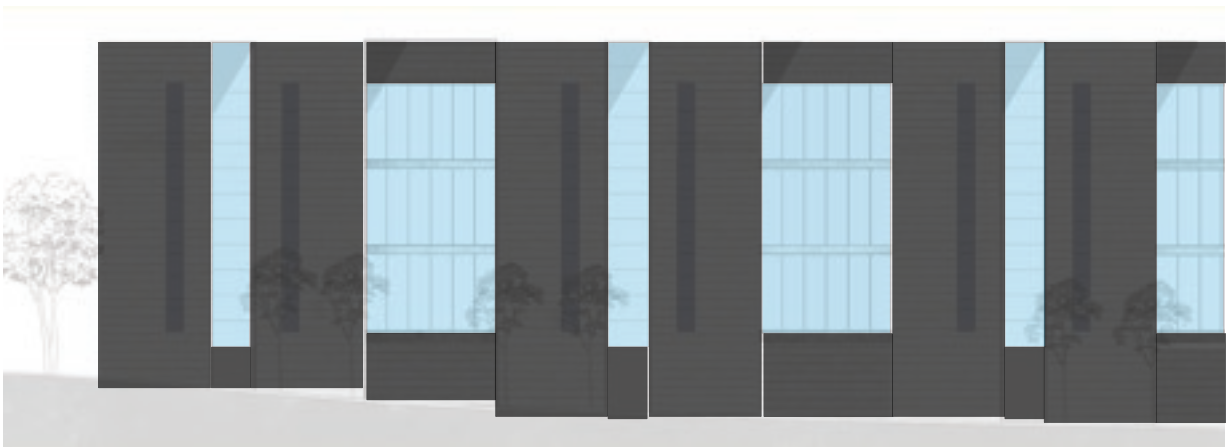
בנוסף לכך, הפרוגרמה של הבניינים בחזית זו היא מאוד עשירה. חזית זו כוללת פונקציה מסחרית, מגורים, משרדים וגם מגורים נטושים. הפונקציה המסחרית שממוקמת בקומת הקרקע של הרחוב מייצרת אינראקציה להולכי הרגל בשכונה למרות הצד המקביל שהחזית שלא איננה נגישה מהרחוב.

ניתוח ומסקנות

חזית מזרחית

החזית המזרחית של הרחוב מהווה מעין קיר ענק דומה מאוד לחומה שנכחה באותו מקום לפני מאה שנה. חזית זו מאופיינת במבנה אחד מסיבי שתופס את החלק התחתון של ההר ומהווה קיר חסם מול המבנים שממול. גובה הבניין הוא כפול מגובהו של הבניין הגבוה בצדו השני של הרחוב.

החזית של הבניין ברובה אטומה ולמרות שנמצא מספר פתחים בחזית, אך פתחים אלה אינם נגישים כלל. כך הופכת חזית הרחוב להיות תחת שליטתו של הבניין שאינו מייצר אינטראקציה עם הולכי הרגל או המשתמשים השונים העוברים ליד הבניין. בנוסף לכך, הפונקציה של הבנייה והיותו מבנה משרדים מייצר ניגוד עם הפרוגרמה העשירה מצדו השני של הרחוב. כך ניתן לראות שהרחוב הפך להיות בעל שתי חזיתות מנוגדות אחת מהשנייה ואינן מצליחות לייצר אינטראקציה כלשהי אחת מול השנייה.

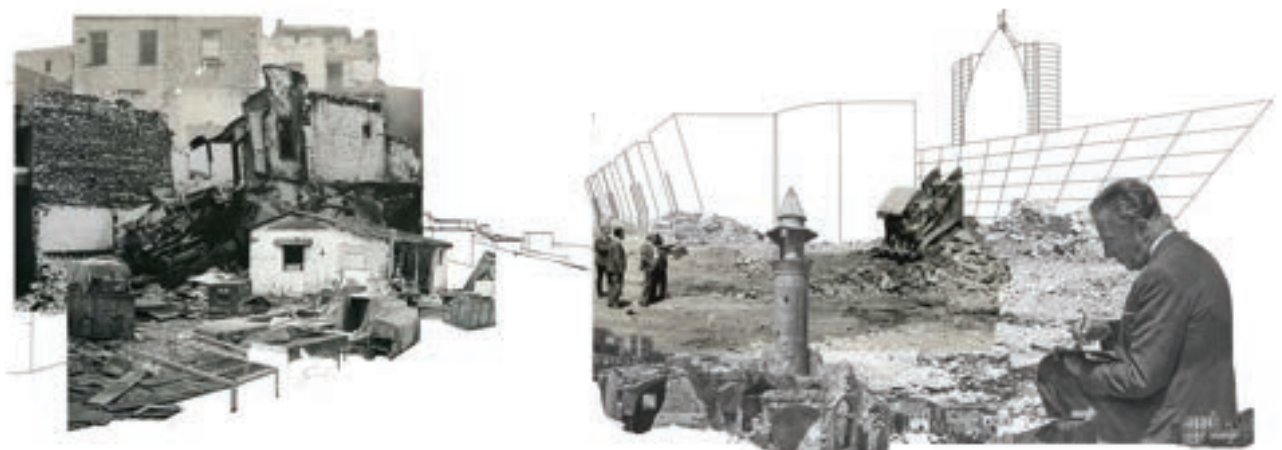

1900

1948

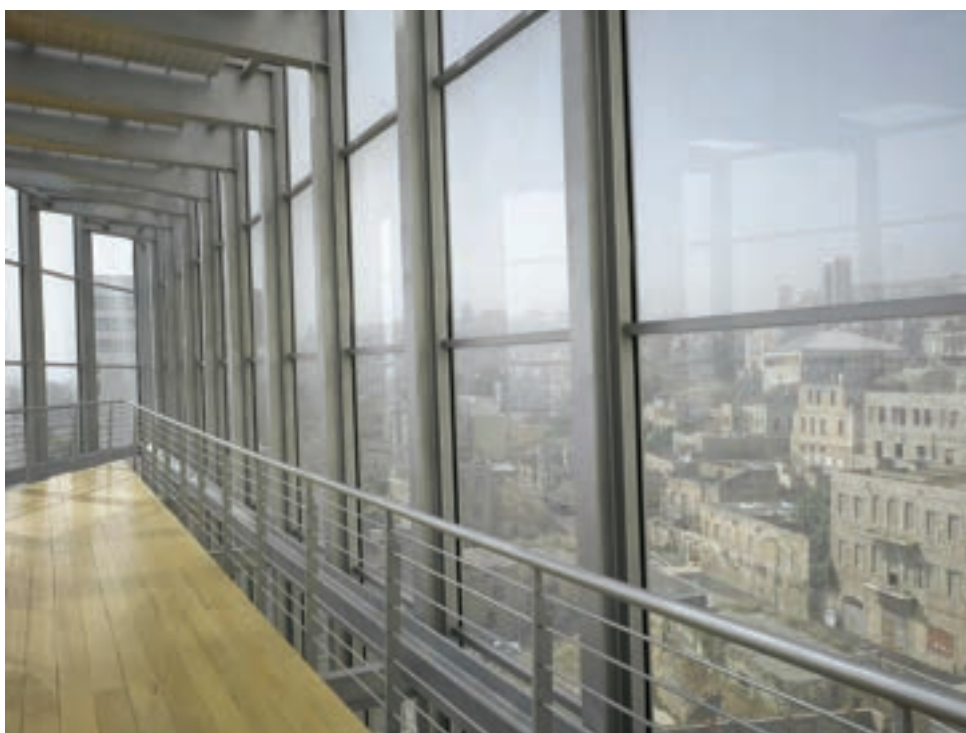
2019

סיכום

רח' שיבת ציון (ואדי סאליב) הוא אחד מבין סדרה של רחובות מעלים שאלות הקשורות לעבר, זיכרון וסיפורו של העם הפלסטיני בחיפה. רחוב זה עבר שינויים רבים שעם השנים שינו את אופיו. היותו חצר אחורית עבור חומה ענקית גרם לרחוב לקבל אחריות מאוד גדולה אחרי נפילתה של החומה. בתחילת המאה העשרים הרחוב הפך מהיותו רחוב שולי מוסתר מהעין אל רחוב מרכזי חשוף. הרחוב מקבל משמעות חדשה הקושרה לתפקידו החדש כמעין גבול זמני בין העיר העתיקה שהתמקמה בתחום החומות לשכונות חיפה החדשות מחוץ לחומות. עם הזמן השכונות מתפתחות ולרחוב יש תפקיד חדש: הדרך המקשרת בין השכונות החדשות של חיפה, אך בו זמנית, הוא מפסיק לתפקד כמפריד בין מרקמי העיר השונים כתוצאה מצפיפותם והתרחבותם של השכונות החדשות.

כיום, הרחוב חזר לשמש כגבול אשר מפריד לא רק בין רקמות עיר שונות, אלא גם מצביע על קו הגבול בין חשיבותה של הבנייה הערבית הפלסטינית המסורתית להצורך בהכחדתה והתקיימותם של מבנים בעלי כח של הנייה ושל פונקציה בדיוק כמו היכל בית המשפט שצמח במקום החומה ההיסטורית ועומד מול שרידי המבנים הפלסטינים עם אמירה מאוד ברורה ורדיקאלית.

היכל בית המשפט בחיפה מול שרידי שכונת ואדי סאליב, 2004.
מקור: חיוטין אדריכלים

ביבליוגרפיה

פינקרפלד - הבנייה הערבית - 1943. (עמ' 32)

"חיפה אל ג'דידה": רבעיה של העיר והקהילה היהודית. מאת תמיר גורן ויאיר ספרן.

יפעת וייס, ואדי סאליב: הנוכח והנפקד, ירושלים: מכון ון ליר, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשס"ז 2007

אלי נחמיאס, רון שפיגל, ואדי סאליב - המיתוס ושברו, מאורעות ואדי סאליב במבט מחקרי חדש, הוצאת לחמן, חיפה, 2009

Benjamin Z. Kedar, Wayne State University Press, 1999, The Changing Land: Between the Jordan and the Sea: Aerial Photographs from 1917 to the Present.

מסמכי תכנית שיקום ואדי סאליב, עיריית חיפה, מינהל ההנדסה המחלקה לתכנון ארוך טווח. מאמרים:

ד"ר חוה לו-יון, תכנית השימור הראשונה של חיפה: רובע האמנים בוואדי סאליב.

Haifa al-Jadida: The Surrounding Walls and the City, Quarters, 2015, Yair Safran

אתרים:

אתר עיריית חיפה

<http://www.haifa.org.il> / חיפה לתולדות העמותה אתר

ויקיפדיה, ערכים: העיר התחתית, ואדי סאליב

ארכיון המדינה

ראיון: עם מר' ג'וני מנסור

רח' סטאנטון (היום שיבת ציון) פינת אלנבי, 1934
Stanton St. (today Shivat Zion) corner Alenby, 1934

1932 - מבט משכונת הבורג' במרכז התמונה רחוב סטנטון [כיום: רחוב שיבת ציון], מקור: הספרייה הלאומית, אוסף אלכסנדרוביץ': אוסף תצלומים

1932 - סימטת פאליק ליד פינת רחוב סטנטון [כיום: רחוב שיבת ציון] שלט על בית "Dr. S. Zurub",
 מקור: הספרייה הלאומית, אוסף אלכסנדרוביץ': אוסף תצלומים

סטנטון פינת אל בורג', 1932
מל חיפה והעיר התחתית משיפולי כתף הדר הכרמל. נראים בניית ההנגר הראשון של הנמל, מקרוב: באר
ורחוב
 מקור: הספרייה הלאומית, אוסף אלכסנדרוביץ': אוסף תצלומים

1920 - 1930 בית משפט השלום, הדר הכרמל חיפה.
 אלבום: תמונות מארץ ישראל באוסף

מבנים משני צדדי הרחוב לאורך ההיסטוריה

מבנים מצד שני של רחוב שיבת ציון לעבר קריית הממשלה

